

Співвідношення понять «кримінальний закон» та «кримінальне законодавство»

У сучасних умовах важливим чинником ефективної реалізації правових норм, як правових регуляторів суспільних відносин є наявність чітких форм їх вираження і закріплення, крізь призму яких визначаються правила поведінки у суспільстві та держави. До них передусім належить закон та їх система – законодавство.

В цілому окремими аспектами сутності законодавства, його ознак досліджувались, як на загальнотеоретичному рівні, такими вченими як С.С. Алексєєв, В.М. Горшенєв, В.В. Копейчиков, Ю.О. Тихомиров, О.Ф. Скакун та іншими, а також й на кримінально-правовому рівні щодо кримінального законодавства: М.Д. Дурмановим, Л.Д. Гаухманом, А.В. Наумовим, М.І. Хавронюком, П.Л. Фріс та іншими.

Метою даної статті є необхідність з'ясування того, що розуміється під терміном «законодавство». У законах цей термін вживається неоднозначно й в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони (вузьке розуміння); в інших, насамперед кодифікованих, в поняття «законодавство» включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках – також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади. Подібна практика широкого розуміння законодавства також прослідковується й серед вчених, які крім того включають до нього також міжнародні договори ¹, й навіть рішення Конституційного Суду України ².

¹ Кононенко В.П. Міжнародне регулювання охорони праці у сільському господарстві / В. П. Кононенко // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. - Х., 2010, – Вип. 93:Механізація с.-г. вир-ва, Т.2. – С. 260-265.

² Євграфова Є.П. Формування системи національного законодавства (деякі питання теорії і практики): Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Х., 2005. — С. 7.

В свою чергу на кримінально-правовому рівні питаннями дослідження термінів «кримінальний закон», «кримінальне законодавство» займалися як вітчизняні так й дореволюційні вчені.

Так, Таганцев М.С., який вказуючи на «звернення до розгляду конструкції занопоположень кримінальних» розділяє кримінальні закони на дві групи: 1) група, що визначає умови злочинності й караності має загальні закони (постанови про дії закону у просторі, види винності та інше), та спеціальні, що відносяться тільки до окремих злочинних діянь (постанови про безкарність взаємних образ, про безкарність учасників підробки грошових знаків, що донесли про інших співучасників та інше); 2) група, що визначає ознаки кримінальних діянь і призначувану за них відповідальність – кримінальні закони у вузькому розумінні³.

Серед вітчизняних вчених було притаманно розуміти під кримінальним законом також й укази (під указами розумілись – Укази Президії Верховної Ради УРСР та України) кримінально-правого характеру⁴. Через існуючу побудову радянського державного устрою, радянське кримінальне законодавство поділялося на дві частини: 1) загальносоюзні кримінальні закони; 2) кримінальні закони окремих союзних республік у вигляді кримінального кодексу.

Серед українських вчених також немає одностайності у тому, що розуміти під законодавством та кримінальним законодавством зокрема. Переважна більшість українських вчених розділяють думку про ототожнення понять «кримінальне законодавство», «кримінальний закон» і «закон про кримінальну відповідальність», де дані поняття відображають розуміння їх в якості КК України, та вказується на умовність таких понять⁵ та використовуються як синонімічні⁶.

Проте тотожне співвідношення таких термінів як «кримінальне

³ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая: В 2-х т. Т. 1 / Таганцев Н.С.; Сост. и отв. ред.: Загородников Н.И. – М.: Наука, 1994. – 380 с. – С. 77-78.

⁴ Дурманов М.Д. Советский уголовный закон / Дурманов Н.Д. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1967. - 319 с. – С. 26.

⁵ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с. – С. 35; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під загальною редакцією Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. – К., – «ФОРУМ», 2001. у 2-х ч. – С. 131.

⁶ Хавронюк М.І. Дещо про сутність кримінального права (інакший погляд) // Юридичний вісник України, 9-15 березня 2013 р. (<http://www.pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-16-35/1313-deshcho-pro-sutnist-kryminalnoho-prava-inakshyi-pohliad.html>).

законодавство» і «кримінальний закон» розділяється не всіма вченими. Так, у своїх висновках Матишевський П.С. приходять до широкого розуміння поняття «кримінальний закон» розуміючи під ним сукупність систематизованих та окремих законодавчих актів Верховної Ради України, що визначають загальні положення, підстави і межі кримінальної відповідальності, види злочинних діянь і передбачених за них покарань, підстави призначення покарання, звільнення від покарання чи відповідальності; а також це – сукупність положень міжнародних договорів, імplementованих у кримінальне законодавство України як його невід’ємна частина ⁷. Широкого розуміння законодавства дотримується і Фріс П.Л. Серед російських вчених також існує думка про розрізнене розуміння понять «кримінальне законодавство» і «кримінальний закон» ⁸.

Щодо того як використовуються дані терміни у Кримінальному кодексі України від 2001 р. (далі – КК України), то й тут немає однаковості в підході до розуміння даних понять. Так, відповідно до ч. 1 ст. 3 КК України встановлюється, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Також відповідно до ч. 2 ст. 4 КК України «закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності цим Кодексом, включаються до нього після набрання ними чинності». Щодо поняття «закон про кримінальну відповідальність», то даний термін застосовується у ст.ст. 3, 4, 5, 6, 7, 8 КК України

І якщо в ч. 1 ст. 3 КК України говориться про кримінальне законодавство, що становить КК України, до якого повинні включатися всі нові закони, що передбачають кримінальну відповідальність, то в ряді інших кримінально-правових норм використовується слово «закон» під яким розуміється кримінальний закон, а не «кримінальне законодавство» або «Кодекс». Наприклад,

⁷ Кримінальне право України. Загал. частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.; За ред. П.С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с. – С. 23-24.

⁸ Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т. 1. Общая часть. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрид. лит., 2004. – 496 с. – С. 56; Решняк М.Г. Понятие уголовного закона и его соотношение с понятиями уголовного законодательства и уголовного права // Вестник Международного юридического института. – 2012. – № 2 // <http://www.iuaj.net/node/1005>

у ч. 2 ст. 27 КК говориться про «використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне», у ч. 4 ст. 32 і ч. 1 ст. 33 КК говориться про «особу, що було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом» та інше, де під застосуванням слова «закон» законодавець розуміє саме «кримінальний закон».

В свою чергу ще в 1998 р. Конституційний Суд України своїм рішенням у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») ⁹, розтлумачив, що термін «законодавство» треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції та законів України.

З даним судженням Конституційного Суду України ми не можемо в повній мірі погодитись, тому що включення до поняття «кримінальне законодавство» крім законів та інших актів Верховної Ради України, також й актів Президента України, Кабінету Міністрів України, і нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади є надмірною. Тому що дані акти (акти Президента України, Кабінету Міністрів України, і нормативно-правових акти центральних органів виконавчої влади) складають не законодавство, а нормативно-правову базу під терміном «підзаконні акти», що не приймаються Верховною Радою України. Дані підзаконні акти не можуть мати тієї юридичної сили та правового статусу як закони України, тому що мають підпорядкований характер відносно законів України. Так, законами України встановлюється порядок регулювання правовідносин, а підзаконними актами – тільки механізм здійснення такого регулювання.

Таким чином, нами вважається, що наразі відсутня проблема щодо тлумачення терміну «законодавство», а є проблема з коректним застосуванням

⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») № 12-рп/98 від 09 липня 1998 року // Офіційний вісник України від 27.08.1998 — 1998 р., № 32, стор. 59, код акту 5855/1998.

термінів «закон» та «законодавство» і «кодекс» самим законодавцем.

У зв'язку з цим пропонуємо визнавати під законодавством України про кримінальну відповідальність не тільки Кримінальний кодекс України, а й інші нормативно-правові акти Верховної Ради України та рішення Конституційного Суду України, та внести відповідні зміни до ст. 3 КК України. До інших нормативно-правових актів Верховної Ради України, що становлять систему кримінального законодавства України слід відносити Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 року ¹⁰ та акти амністії, а також чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

¹⁰ Про застосування амністії в Україні: Закон України від 1 жовтня 1996 року № 392/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 26.11.1996 – 1996 р., № 48, стаття 263.